

Négyesy László és középiskolai tanítványai.

Irta : ZOLNAI BÉLA.

Nehéz dolog a multban szétválasztani egymástól a közben összefonódott emlékeket. Nehéz dolog annak, aki Négyesy Lászlónak a középiskolában, az egyetemen és tudományos munkáin keresztül is tanítványa lehetett, izolálni a hármas egységből a középiskola fonalát. Megpróbálok egy nagyobb keretbe foglalva eliminációs módszerrel közeledni a tulajdonképeni témához.

•

Négyesy László a tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára volt és ez a körülmény már maga is determinálja az ő viszonyát tanítványaihoz. A *mintagimnázium* akkoriban még csak négyosztályos volt, egy-egy osztályban 30 tanulóval. Százhusz diák, 10—12 tanárral és vagy 30 tanárjelölttel: tanár és diák érintkezése egészen más az ilyen iskolában, mint ott, ahol ezer a tanuló és a tanárnak nincsen segédje. Nagyobb a közvetlenség és a bizalom, a tanár az intézet valamennyi diákját ismeri és a fiúk egymás között valamennyien ismerősök és tegeződő pajtások. Ez a közvetlenség néha egészen apai melegséggé mélyült, mint a felejthetetlen jóságú Szabó Péternél vagy az életböleseségre oktató Waldapfel Jánosnál. Négyesy nem volt az érzelmek embere, de nem kívánt mégsem olyan megközelíthetetlen távolságot, miut például az öreg Staub Móric, ez a régi német típusú „tudós-professzor“, a pápaszemes természet-tudós, aki nem szívesen jött elő növénygyűjteményéből. Négyesy Lászlóhoz az *amor intellectualis* fűzte a tanítványokat.

Ez a tisztelő, értelmi ragaszkodás egyébként is specialitása volt a mintagimnáziumnak. A diák legjobb kritikusa a tanárnak. Nagyon jól le tudja mérni a tanárnak nemcsak iskolai értékét, hanem a közéletben elfoglalt pozícióját és tudományos reputációját is. És a mintagimnázium növendékei nagyon is tudatában voltak annak, hogy az ország első intézetében, a legjobb pedagógusoktól tanulnak. De itt is disztिंगválni tudtak a tudomány

emberei között. Egyesek a maguk szaktudományával beléjeláthatatlan, „akadémikus“ ismeretlenségben maradtak.. Négyesy László azonban valahogyan konkrétebb megjelenésben állott a kisdíjak előtt. Mindenki tudta róla, hogy az egyetemen is tanít: hogy beszédeket mond, amikről az újságok beszámolnak; hogy ő írta meg a magyar verstant, amelynek csak kis töredékét tanuljuk... Semmi sem imponál jobban a gimnazistának, mint ha a tankönyvet, amit használ, maga az a tanár írta, akitől tanulja a tárgyat. (A tankönyv egyelőre *non-plus-ultrája* a tudományosságnak és a tankönyvírók módját nyújtják — különösen a természettudományiak — ahhoz is, hogy a tanuló, önértetének nagy boldogságára, bepillantasson a tudománytörténeti mozzanatokba. Kant és Laplace hipotézisét, Mariotté, Toricelli törvényeit, Wolf Frigyes Ágost *Prolegomenáit* úgy emlegeti, mint ismerős tanárneveket. És melyik irodalomtanár tudná megtartóztatni magát, hogy már a stiliztikaórán, Mikes leveleivel kapcsolatban, föl ne vesse a *missilis*-nem-missilis problémáját, utalva a probléma eldöntetlen — akkor még eldöntetlen és a fiatal fantáziát regényesen izgató — voltára? Hiszen a „vita“ — a diák nem örül a dogmatikus tételeknek — élő tudósok között folyik, egyik ebben az iskolában, másik a szomszéd kerületben tanít...) Négyesy tanítványainak éveken át meg lehetett az a büszke örömük, hogy a tanár könyvét használják. Nem a főigazgatóét, sem az igazgatóét, vagy valami kolozsvári egyetemi tanárét, akik a tankönyveket írni szokták, hanem annak a tekintélynek a könyvét, akitől más iskolában nem kapják előszóval a nyelvtan szabályait vagy a stílus jellemzését. Négyesyben a tudományos író megtestesülését láthatták a tanítványai, pláne azok, akik olyan szerencsések voltak, hogy néha kezükbe került a *Magyar Nyelvőr* vagy a *Budapesti Szemle* egy-egy száma.

*

Ma is magam előtt látom az ő nekünk örökké derűs arcát, hallom föl-fölbuzduló energiájú és megint ellanyhuló hangját, előttem van egész elevenségében, amely valósággal — Sievers elméletének igazolásaként — testi beállítottságában is hozzáalakult a gondolatokhoz, amiket sztereotíp gesztusok kísértek, mint homerosi jelzők... Egész valóját beleadta a játékba, ha arról volt szó, hogy az osztály érdeklődését föl kellett kelteni vagy gondolkozási lassúságát megkorbácsolni. Ilyenkor szinte

nekigyürközött, mint valami fizikai munkának és heroikus szuggerációja, amellyel a nekünk oly óriásinak tetsző szikla elgördítésére „velünk együtt“ vállalkozott, magával ragadta az egész osztályt. Figyeltük a „kocákat“ — a diák mindenre figyel és pontosan tudja, hogy a tanár mit gondol a jelöltről és a tanárjelölt mennyire értékeli a vezetőtanárt — és ilyen alkalmakkor a kocák maguk is lelkesültek és — figyeltek. Végül aztán, mikor a pattogó mondatok lezajlottak, következett az eredmény nyugodtabb megfogalmazása, aminek utolsó csiszolását Négyesy megelégtlenül adta meg, hogy aztán a kifogástalan aranyigazságot beírassuk a diáriumba...

Mindez úgy jött és múlt el, mint a nyári vihar, pihentető napsütéssel a gyorsított gondolkozás után. Persze voltak sztagnáló idők is. De elég volt egy szó, hogy a gyújtó szikra kipattanjon. Legszívesebben a verstani kérdésekkel foglalkozott. (Ma is meggyőződéseim, hogy a verstan olyan egyszeregye a költészet ismeretének, mint a zenében a hangjegyek. Enélkül nem képzelhető el irodalomtanítás, pedig sokhelyütt elhanyagolják...) A *syllaba natura longa* és a *syllaba positione longa* — éppen, mert ilyen titokzatos latin fogalomként szerepelt a táblán — élő valóság lett előttünk és azt hiszem Négyesy tanítványai még bankdirektor korukban is elskaudálják Berzsenyit, vagy Arany *pirichius*-ait.

*

Amor intellectualis-t mondottam: ez a lelki beállítottság Négyesy részéről is megnyilvánult. Kérlelhetetlenül kritikus szellem volt — gondolatszabadság és bátor kritika egyébként is hozzátartozott a mintagimnázium szelleméhez: szabad volt például cáfolható dolgokat is kimondani, ha az illető maga jött rá és valamennyire indokolni tudta — és ez az állandó értelmi attitűd igen termékenyen hatott tanítványaira. Mert volna valaki egy mondatot úgy mondani, ahogyan a Négyesy könyvében olvasta! Már az osztály lesajnálta, mert a szellemi tulajdon másra át nem ruházható és semmisen könnyebb, mint igaznak tartani valamit csupán azért, mert más mondta és úgy mondani, ahogyan ő mondta. (Azt hiszem a későbbi jóhiszemű plagizálókat már gyermekkorban kellene dogmatikus hajlandóságukból mintagimnáziumi módszerrel kigyógyítani; de még mindig van tanár, aki nem tűr eltérést a könyvtől; és a mai kor fölfogása különben sem kedvez ennek a szellemnek.)

Négyesy könyörtelenül irtotta a frázist, feleletben az eredetiség hiányát és logikátlanságot, szentimentális bombasztot a dolgozatokban. A legmulatságosabbak voltak azok a dolgozatjavítási órák, amikor nevetni lehetett — más rovására — a nagyotmondó álpátoszon vagy *gallimátyás*-on. A nevetség nem öl, hanem éltet és okosságra nevel — néha önmagunkat is ki-nevettük és tanultunk belőle — és Négyesy ebből a szempontból a francia *esprit* terjesztője volt. Képviselője annak a magasabbrendű lelkiállapotnak, amely a dolgok fölé emelkedik és ezáltal hatalmában is tartja a dolgokat. A szépirodalmi hajlandóságok óvatos gyomlálása, másrésről viszont az írói készség fölismerése és bátorítása; hirtelen rácsapás az ügyetlen kifejezés fonákosságaira és a stílushiba kiélezése, hogy kikényszerítse belőlünk a legszabatosabb és formailag is tetszetős mondatot: mindez fölvillanyozó gondoskodásának állandó tárgya volt. Azt a bizonyos vaskorát irodalmunknak gyakran emlegette, mintegy soha nem létezett mumusként, amelynek eljövételétől mégis félni jó lesz, pláne nekünk, akik még a csiszolatlan kőkorszakból sem nőtünk ki... Nem is volt nagyobb boldogság számunkra, mintha a dolgozat egy-egy mondata mellé piros tintával odaírta Négyesy a legmagasabb elismerést: *Jó!* Erre a jó mondatra büszkék lehettünk, de a rossz mondat is aztán irgalmatlanul pellengérré került...

*

Huszonöt év távlatából még egy mozzanat kapcsolódik eleven plaszticitással a Négyesy-órák emlékéhez. Ő volt a legudvariasabb tanárunk, Szigorúan volt udvarias kisdíákjaival, — nem azzal a bájos, felnőttekhez szóló modorral, ami Szi j á r t ó Miklóst jellemezte. *Igen, kérem, — nem, kérem* stb. — ezek a formulák és az állandó önmérséklet, formakeresés a korholó mondatokban is: tulajdonképpen a leghathatósabb fegyelmező-eszközök. Korlátokat szab olyan fegyverekkel, amikről a diák azt hiszi, hogy cirógató-eszköz... Az udvariasság jobban is imponál, mint a rideg szigor. Nem is volt soha konfliktusa az osztállyal Négyesynek, mert nem kívánta soha a megfélemlítettség gombostű-esőndjét. Pedig a mintagimnázium növendékei nem tartoztak a könnyen megfélemezhető elemekhez és néha csak a segítségül hívott főigazgatói *Quos ego!* használt, pláne ha egy-egy tanárjelöltnek gyöngé sajkáját hánytorgatták a habok...

Itt is, mint mindenütt, a tudás és a szellemi fölény minden szigorúságnál többet ér. Lehetett volna-e rendetlenkedni például a fiatal Horváth Jánossal szemben, amikor Négyesy égisze alatt Toldi jellemét, a „természetes emberét“, építette föl töredékes, de bravúrosan irányított feleleteinkből?

*

Kimeríteni amúgy sem lehet az emlékek részletezését és talán többet is ér a portré, ha kevesebb vonás komplikálja. Maga az a tény, hogy Négyesy kapcsán annyi emlék tolong elő, hogy egyik-másik jelenet elmúlhatatlanul végigkíséri tanítványait az életen — például a szavalások megrendezése, Mikszáth Berci komikus számának vagy Tóth László komoly szavalatának előkészítése az ünnepélyekre és a hagyományos hangversenyre, a majálisi szavalások enyhe elbírálása, amelynél (emlékszem, Kékylajos is benne volt a zsűriben) még e sorok írójának is jutott jutalomkönyv — mindez azt bizonyítja, hogy az a humor, amellyel övezte magát, termékeny volt és mélyebb melegséget takart: egyénisége maradandó élménye lett diákjainak.

És végül: az ő nemes értelemben vett rétori megjelenése, az a pozitív szellem, amely az irodalmiság lényegét a formában is megtalálta, az a klasszikai atmoszféra, amely alakját és szabatosan magyar mondatait körülvette, — nem maradhatott különösebb hatás nélkül azokra a tanítványaira, akik már a kispadból a tanárban látják életideáljukat és akik már akkor tudják magukról, hogy nem fognak soha elszakadni a legkedvesebb tantárgynak témáitól.

(Szeged.)